

LATVIJAS ZINĀTŅU AKADĒMIJAS ĪSTENĀ LOCEKLE,
ILGGADĒJĀ TERMINOĻĪJAS KOMISIJAS VADĪTĀJA
VALENTĪNA SKUJIŅA
02.10.1937.–27.04.2015.

Neviens vēl nav atklājis likumības, kas izskaidrotu valodnieku specializācijas iemeslus. Droši vien arī Valentīna Skujiņa, studējot latviešu filoloģiju, vēl nezināja, ka vairāk nekā pusgadsimtu veltīs latviešu terminoloģijas attīstībai un izpētei. Pēdējā kursā viņa sāka strādāt ZA Valodas un literatūras institūtā (VLI) un 1961. g., neilgi pēc universitātes beigšanas, kļuva par institūta jaunāko zinātnisko līdzstrādnieci un uzņēmās ZA Terminoloģijas komisijas sekretāres pienākumus. Ļoti iespējams, ka šādu specializācijas

virzienu ietekmēja Terminoloģijas komisijas priekšsēdētājs un VLI Latviešu valodas sektora vadītājs Rūdolfs Grabis. Paliekot Vārdnīcu sektorā, Valentīnai Skujiņai sava ceļa meklējumi būtu krietni sarežģītāki, jo vārdnīcas veidošanas kolektīva prioritāte ir kopīgais darbs, kas tobrīd īsti sekmīgi nevirzījās uz priekšu. 20. gs. 60. gadu sākumā bija pabeigts lielais latviešu gramatikas projekts, bet terminoloģijā trūka nopietnu pētījumu, tāpēc šī joma gaidīt gaidīja kādu enerģisku censoni.

Sešdesmito gadu otrā puse viņai pagāja disertācijas faktu materiāla vākšanā un teorētisko nostādņu apzināšanā, kā arī pirmo publikāciju sagatavošanā. Izraudzītais temats "Tehnisko zinātņu terminu veidošana latviešu valodā" uzskatāms par racionālu un mērķtiecīgu, ņemot vērā tehnisko nozaru attīstības gaitu un Valentīnas Skujiņas iekļaušanos spēkratu terminoloģijas apakškomisijas darbā. Jaunā zinātniece iesaistījās arī terminoloģiskajās diskusijās, piem., par vārdu *virsa* un *virisma* semantisko šķīrumu, un argumentēti pierādīja sava viedokļa pareizumu. 1969. g. aizstāvētā disertācija līdz pat šodienai ir tematiski plašākais terminoloģijai veltītais promocijas darbs. Jā, pēc tam ir aizstāvētas vairākas disertācijas terminoloģijas jomā, taču tām ir šaurāks tematiskais un teorētiskais uzstādījums.

20. gs. otrajā pusē latviešu terminologu teorētiskie pamati pilnīgi dabiski veidojās Maskavas terminoloģiskās skolas ietekmē. Savienoto republiku terminologi apguva teorētiskos pamatprincipus un galveno uzmanību veltīja nacionālajai terminradei un terminu standartizācijai. Terminu darināšana būtībā

ir līdzīga vārddarināšanai, galvenā atšķirība ir afiksācijas resp. piedēkļu (izskaņu) un piedēkļu specializācija un terminoloģiska rakstura vārdu aizgūšana no citām valodām. Šī terminoloģijas specifika arī kļuva par Valentīnas Skujiņas galvenajām pētniecības jomām. Turklāt viņa pārņēma stafeti no Artura Ozola un Alises Lauas internacionālo aizgūvumu pētniecībā (60. gadu sākumā padomju valodniecībā sākās diskusija par formas ziņā līdzīgiem vārdiem, kas bija sastopami daudzās valodās; tie galvenokārt bija mākslīgi izveidoti no sengrieķu un latīņu vārdelementiem).

Nākamais nozīmīgais notikums Valentīnas Skujiņas darba gājumā saistīts ar 1977. g. PSRS Zinātņu akadēmijas izveidoto savienoto republiku valodu institūtos īpašo apakšnodaļu, kas pētītu krievu valodas kultūru un mijiedarbību ar vietējo valodu. VLI šo Maskavas ieceri īstenoja radošā variantā kā Terminoloģijas un valodas kultūras grupu, kas tomēr pamatā nodarbojās ar latviešu valodu. Par grupas vadītāju kļuva Valentīna Skujiņa. Lai pievērstu uzmanību latviešu valodas stāvoklim un problemātiskajiem jautājumiem, tika organizēta Valodas prakses diena, kas kļuva par ikgadēju pasākumu ar dažādiem akcentiem un arvien plašāku auditoriju. Valodas prakses dienām V. Skujiņa meklēja sabiedrotos gan rakstnieku un žurnālistu, gan skolotāju organizācijās.

Terminoloģijas un valodas kultūras grupas vadītāja aktīvi atbalstīja Baltijas republiku terminologu un valodnieku iniciatīvas rīkot dažāda formāta apspriedes, seminārus un konferences par terminoloģijas, valodas kultūras un valodas attīstības jautājumiem. Atklāti nepaužot bažas par krievu valodas dominēšanu un vietējo valodu funkciju pakāpenisku sašaurināšanos (totalitārā režīma apstākļos tas būtu pārāk bīstami), šo pasākumu dalībnieki netieši akcentēja jautājumus, kas bija saistīti ar minētajām problēmām.

Tomēr Latvijas sabiedrībā pamanāmākais Valentīnas Skujiņas darba lauks bija latviešu

valodas prakse, atbildes un ieteikumi, kas saistījās ar ikdienas vajadzībām, ar lielākām vai sīkākām valodas kļūdām un neprecizitātēm tehnikas, tirdzniecības, lietvedības un citās nozarvalodās. Kopš 1966. g. viņa kļuva par rakstu krājuma "Latviešu valodas kultūras jautājumi" pastāvīgu autori, sniedzot arī informāciju par jaunāko terminoloģiju. Laikraksti regulāri publicēja viņas nelielos rakstiņus, kas norādīja uz kļūdām un sniedza paskaidrojumus par kāda termina pareizu lietojumu. Lielās aizņemtības dēļ paretam tika pieņemti arī tādi standartizācijas uzstādījumi, kuriem nebija pārliecinoša valodas faktu pamata. Viens no šādiem lēmumiem bija par vārda *sā/s* dzimti (runājot par ikdienā lietojamo "vārāmo sāli"), kad netika apkopots vēsturiskais un dialektoloģiskais mantojums un netika veikta plašāka latviešu valodas runātāju aptauja. Cilvēku vairākumam piemīt īpašība nemainīt savu viedokli, ja tas jau ir publiski izteikts. Arī Valentīna Skujiņa atsevišķos gadījumos nevajadzīgi turējās pie kāda noformulēta postulāta, pat ja tas veda loģiskā vai sistēmiskā strupceļā, piem., ar krievu valodā īslaicīgu popularitāti guvušā varianta "anglisms" pārņemšanu latviešu valodā, skaužot tradicionālo formu *anglicisms*.

Pēc Latvijas neatkarības atgūšanas latviešu terminoloģijas jautājumi ieguva jaunu virzienu un mērogu. Pirmkārt, ļoti būtiski paplašinājās latviešu valodas oficiālais funkcionālais diapazons, kas radīja nepieciešamību paplašināt, pilnīgot un standartizēt terminoloģiju. Otrkārt, krievu valodas vietā par dominējošo kontaktvalodu kļuva angļu valoda. Ceļā uz iestāšanos Eiropas Savienībā terminoloģijas jautājumi nonāca saskarē ar milzīga apjoma tulkošanas darbiem, kad terminu atbilstmju nodrošināšana bija jāveic īsā laikā, kam Terminoloģijas komisijas potenciāls un tradicionālais darba reglaments īsti nespēja tikt līdzī. Saksarsme un sadarbība ar jaunām terminoloģijas darbā iesaistītām institūcijām (Tulkošanas un terminoloģijas centrs u. c.), kas darbojās paralēli Terminoloģijas

komisijai, Latvijas galvenajai terminoloģei bija izaicinājums vārda tiešajā nozīmē. Tomēr Valentīnai Skujiņai 90. gadi ir intensīva darba posms: docētājas darbs Rīgā un Liepājā, jaunu terminu radīšana, līdzdalība daudzu terminu vārdnīcu sastādīšanā, rediģēšanā un ekspertēšanā, kā arī jaunu publikāciju sagatavošana. 1993. g. iznāk viņas grāmata *Latviešu terminoloģijas izstrādes principi*, par ko tiek iegūts habilitētā doktora grāds. Šī grāmata vēl šodien kalpo par pamatavotu latviešu terminoloģijas studijās un praktiskajā terminoloģijas darbā (žēl, ka grāmata 2002. g. otrajā labotajā un papildinātajā izdevumā autore nav iekļāvusi nevienu papildinājumu). Pārējās grāmatas galvenokārt veltītas lietišķajiem rakstiem: *Valsts valodas prasmei lietvedības dokumentos* (1993), *Lietišķo rakstu paraugi* (1998), *Latviešu valoda lietišķajos rakstos* (1999) un *Latīņu un grieķu cilmes vārddāļu vārdnīca* (1999). Vairākiem citiem darbiem Valentīna Skujiņa bijusi par līdzautori. Ieguldījums latviešu terminoloģijas zinātniskajā izpētē un valodas prakses jautājumos tiek atzinīgi novērtēts: Valentīna Skujiņa ievēlēta par LZA akademiķi (1997), LZA Senāta locekli (2000), dažādu komisiju un padomju locekli, bet 2000. g. saņēma J. Endzelīna balva.

21. gadsimts latviešu valodas attīstībā vēl vairāk pastiprina 90. gadu otrajā pusē iezīmējušās tendences: angļu valodas pieaugošo lomu un ietekmi visos valodas līmeņos un latviešu arvien nevērīgāku attieksmi pret savu valodu. Valentīna Skujiņa ir to valodnieku vidū, kas aizstāv latviešu valodas iekšējo resursu plašāku izmantošanu un pamatoti vērsas pret nevajadzīgiem angļu aizguvumiem. Latviešu terminu radīšanai var izmantot dažādas metodes, piem., jēdzie-

na izteikšanu ar sinonīmiskiem elementiem ("supermārķets" → *lielveikals*) vai arī jau aizmirstu vārdu atkārtotu izmantošanu, piem., A. Kronvalda jaunvārds *zīmols* veiksmīgi aizstāj anglicismu "brends". Valentīna Skujiņa ar domubiedriem cenšas nepieļaut nelokāmo formu „eiro” Eiropas Savienības naudas pamatvienības latviskā nosaukumā, taču šajā plašajā un ilgajā diskusijā, gribas pat teikt — strīdā, izpaužas mūsdienu Latvijai raksturīgie simptomi: valdības nerēķināšanās ar latviešu valodas likumbām (piekrītot ieviest "euro"), dažādu ar valodas attīstību saistītu institūciju nepietiekama komunikācija un domstarpību risināšanas prasme, Terminoloģijas komisijas teorētiski pareizs uzstādījums, bet nepietiekami pārdomāta taktika un plašāku tautas slāņu aptaujas trūkums.

Domājams, ka šī un vēl dažas sīkākas pretrunīgas diskusijas, sabiedrības šķelšanās valodas attīstības jautājumos, Terminoloģijas komisijas niecīgais finansējums un, iespējams, pašas apziņa, ka ir nepietiekami augsts angļu valodas zināšanu līmenis, radīja V. Skujiņai papildu spriedzi darbā, kas noteikti ietekmēja veselību. Parasti dzīvespriecīgā, nopietnā un tomēr jautrā Valentīna ir tēls, ko saglabājuši daudzi ar viņu darbā saistītie kolēģi un kas, šī gadsimta pirmajai desmitgadi beidzoties, sāka pamazām pagurt. Taču ne jau mūža pēdējais cēliens ir tas, kas zinātnieku un sabiedrisko darbinieku raksturo vēstures laika grāmatā. Akademiķe Valentīna Skujiņa ir atstājusi plašu zinātnisko mantojumu, izaudzinājusi terminoloģijas darba turpinātājus un uzskatāma par paraugu latviešu valodas tiesību un savdabības nerimstošā, nelokāmā un dedzīgā aizstāvībā.

Juris Balduncīks